

HANNELE FORSBERG,
AINO RITALA-KOSKINEN JA MARITTA TÖRRÖNEN

Kohti lapsisensitiivistä sosiaalityötä

Lapset ja lapsilähtöisyys ovat olleet viime vuosien kiihkeimmin kiinnostusta herättäneitä aiheita sosiaalityön kentällä. Yhtäältä on haluttu opiskella lasten yksilöllistä huomioimista ja kohtaamista. Toisaalta 90-luvun laman jälkimainingeissa aktivoitunut suuri yhteiskunnallinen huoli lasten asemasta ja ilmassa olevista pahoinvoinnin merkeistä on vaatinut huomiota. Pahoinvointikeskustelu on synnyttänyt uudenlaista tilausta lasten suojelulle. Aikuisten vastuuta ja tiukempaa kontrollia peräänkuuluttaessaan pahoinvointikeskustelun voi otaksua toimivan myös jännitteisessä suhteessa lapsilähtöisyyteen. Nämä lasten yksilöllistymiseen ja kontrolliin liittyvät keskenään ristiriitaiset kehityskulut ovat kirjamme keskeinen taustalähtökohta ja ne kehystävät yleisemminkin vahvasti myöhäismodernin ajan lapsuuksia (esim. Prout 2005b; James & James 2005; Strandell & Forsberg 2005).

LAPSILÄHTÖISYYDEN VIRIÄMINEN SOSIAALITYÖSSÄ

Käsillä olevan kirjan tavoitteena on saattaa yhteen ajankohtaista vilkasta kiinnostusta lapsista liikkeelle lähtevään sosiaalityön tutkimukseen. Kirja on syntynyt avoimen kirjoittajakutsun pohjalta ja kertoo meneillään olevista lapsia ja sosiaalityötä koskevista keskusteluista. Kirjoittajat edustavat pääasiassa sosiaalityön tutkijakentän uusinta sukupolvea, tutkijoita ja tutkija-sosiaalityöntekijöitä, jotka ovat olleet toiminnoillaan vahvas-

ti viemässä lasten huomioimista ja lasten kanssa työskentelyä eteenpäin. Myös kirjan artikkelit kertovat uuden sukupolven vaiheesta suhtautumisessa lapsiin niin tutkimuksellisesti kuin ammattikäytäntöjen kehittämisen mielessä. Aikaisempi lasten näkymättömyyttä sosiaalityössä alleviivannut keskustelu on saanut rinnalleen konkreettisia toimia lasten ja lapsuuden näkökulmien esiin nostamiseksi. Tämä uusi liike herättää puolestaan monia uusia kysymyksiä.

Kiinnostus lapsinäkökulmaan ei ole vain sosiaalityötä koskeva asia. Juuret ovat laajemmassa kulttuurisessa ilmiössä, yksilöllistymisen prosessissa, jossa aluksi orjat, sittemmin naiset ja erilaiset vähemmistö- tai marginaaliryhmät – viime vaiheessa myös lapset – ovat saaneet yksilöllisiä ja viiteryhmäänsä liittyviä oikeuksia. Lasten yksilöllistymisprosessin virstanpylväinä ja vauhdittajina mainitaan (esim. Alanen 2001a) usein ainakin seuraavat seikat:

- 1) lapsuuden keksiminen erityisenä kasvun ja oppimisen elämänvaiheena (keskiajan lopulla)
- 2) 1800-luvulta alkanut lapsitieteiden ja lapsiammattilaisten määrän kasvu
- 3) lapsen oikeuksien institutionalisoituminen, jonka keskeisinä merkki-paaluina ovat lapsen subjektiutta ja oikeuksia alleviivaavat YK:n lapsen oikeuksien sopimus (1989, jonka Suomi ratifioi 1991) ja meillä tässä hengessä 1980-luvulta alkaen uusittu lapsilainsäädäntö
- 4) yhteiskuntatieteellinen lapsuustutkimus, joka kahden viimeksi kuluneen vuosikymmenen aikana on ollut painokkaasti edistämässä lasten havaitsemisen, kokemusten, tiedon ja arjen esiin tuomista.

Yksilöllistymisprosessin edetessä lasten yhteiskunnallinen asema on tullut aiempaa näkyvämmäksi. Viimein Suomessakin perustettiin lasten yhteiskunnallisia oikeuksia ajamaan valtakunnallinen lapsiasianvaltuutetun virka (jonka haltija aloitti tehtävässään vuonna 2005) ja keskustelua on käyty esimerkiksi äänestysien alentamisesta 16 vuoteen. Viime vuosina lapsiperspektiivi on ollut poikkeuksellisen paljon esillä myös esimerkiksi elokuvissa, kaunokirjallisuudessa ja teatterissa. Lapsuus on kiehtova ja tuore näkökulma maailman muutoksen ymmärtämiseksi ja samalla myös aikuisuuden ja sukupolvisuhteiden muutosten kuvastin. Paitsi ideologiset, tasa-arvoon ja ihmisoikeuksiin liittyvät perustelut myös rationaaliset pe-

rustelut, kuten lasten puuttuminen tilastoista tai tutkimuksesta, ovat toimineet lasten ja lapsuuden agendalle ottamisen pontimina.

Sosiaalityössä kohdataan lapsia monenlaisissa tilanteissa. Päihdeongelmaisen tai uupuneen äidin lasten arjen sujumisesta voidaan olla huolissaan. Eroavien vanhempien lasten huolto- ja tapaamisasioissa kuullaan lapsia ratkaisuja tehtäessä. Isän väkivallalle altistunut lapsi ohjataan äitinsä kanssa turvakotiin, ja tuetaan siellä lapsille suunnattua keskusteluapua rahallisesti. Käydään neuvotteluita lapsen, hänen vanhempiansa, opettajan ja koulupsykologin kanssa lapsen häiriköinnistä koulussa. Edustetaan rikokseen syyllistynyttä nuorta oikeudessa. Mietitään vakavasti sairastuneen lapsen tukitoimia yhdessä vanhempien kanssa. Keskustellaan adoptiolasta Kiinasta hakeneen pariskunnan kanssa heidän lasta kohtaan tuntemista odotuksista ja ajatuksista. Näistä sosiaalityössä kohdattavien lasten määrästä on vaikeasti saatavilla tarkkoja lukuja. Systemaattista tilastointia Suomessa tehdään vain huostaanottojen ja avo- huollon tukitoimien kohteena olevien lasten määrästä. Näistä luvuista onkin tullut paljon käytetty hyvin- ja pahoinvointia kuvaava indikaattori. Tätä hienovaraisempaa tilastointia ei juuri löydy. Yksi syy on se, että lapsia koskettavat ongelmat kietoutuvat usein esimerkiksi vanhempien taloudellisiin tai muihin ongelmiin eivätkä eriydy ja tule kirjatuiksi lapsen kautta. Myös sosiaalitoimen tilastointikäytännöt ovat satunnaisia, paikallisiin tulkintoihin perustuvia ja kirjavia (ks. Heino & Pösö 2003). Erilaisissa sosiaalityön tekemisen organisaatioissa ammattilaisten, vanhempien ja muiden aikuisten ja lasten suhteet painottuvat eri tavoin työtehtävien luonteen ja työskentelykulttuurin vuoksi. Tässä kirjassa erityisesti Inkeri Eskosen, Johanna Korpisen ja Suvi Raitakarin artikkeli keskittyy tarkastelemaan lasten ja ammattilaisten vuorovaikutuksen eroja erilaisissa lapsi-instituutioissa.

Asiakastyön kohtaamisissa lapset ovat työskentelyn osapuolena hetkittäin yksilöinä, mutta tavallisimmin laajemman kontekstin, kuten vanhempien, perheen, koulun tai kunnan, välityksellä. Lapsiin liittyvät asiakastyön käytännöt nojaavat tyypillisesti eklektiiviselle teoreettiselle tiedolle kehityspsykologisen, perhetyön tai verkostotyön teoreettisen tiedon toimiessa tietoisena tai vähemmän tietoisena toiminnan viitekehystenä. Varsinkin kunnallisessa sosiaalitoimistotyössä lainsäädäntöön liittyvä tietous on usein keskeisessä asemassa. Voisi kuitenkin Evelyn Khoonin (1997) tapaan väittää, että tietty jaettu näkemys lapsuudes-

ta sisältyy näihin monella muulla tavalla toisistaan eroaviin valtavirran teorioihin. Lapsuutta pidetään haastavana, tärkeänä ja siksi myös haavoittuvana inhimillisen kehityksen vaiheena. Lasten fyysisten ja emotionaalisten tarpeiden turvaaminen toimii toiminnan perusteluna. Lapsuus mieltyy suhteellisen universaalina sosiaalisena kategoriana. Näin muodostuvan lapsikäsitelyksen keskeisiä ajatuksia ovat (Neale 2004, 7)

- lapset ovat riippuvaisia
- lapset ovat haavoittuvaisia ja osaamattomia
- lapset tarvitsevat hoitoa, suojelua ja ohjausta
- aikuiset hallitsevat lasten lapsuutta.

Erityisesti uusi lapsitutkimus, joka alkoi sosiologisena lapsuustutkimuksena mutta on muuttunut sittemmin monitieteiseksi lapsuustutkimukseksi, on kritisoinut paljon niin lapsuuden ”perheistämistä”, sosiaalisuutta-ajattelua kuin perinteisen kehityspsykologisenkin lapsinäkemysten yksipuolisuutta. Kritiikin kärki on kohdistunut siihen, että nämä näkökulmat eivät ole keskittyneet niinkään lapsiin kuin lapsen kasvuun ja kehitykseen kohti aikuisuutta. Samalla informantteina ovat toimineet vanhemmat ja lapsiammatillaiset ja painopiste on ollut usein erilaisten ongelmatapausten tarkastelussa. Lapsuustutkimuksen ydinprojekti onkin ollut tehdä näkyväksi lasten ja lasten toimijuutta, avata lapsuuden sosiaalisia ja kulttuurisia ulottuvuuksia ja moninaistaa lapsuuskäsitystä (ks. esim. James & Prout 1990; James, Jenks & Prout 1998; Alanen 2001a). Tältä pohjalta muodostuvan lapsikäsitelyksen painopisteitä ovat (Neale 2004, 7)

- lasten mieltäminen ihmisiksi
- lasten vahvuuksien ja osaamisen osoittaminen
- lasten tarve tulla havaituksi, kunnioitetuksi ja osalliseksi
- lasten vaikuttaminen omaan lapsuuteensa.

Niin vanhempi kuin uudempikin lapsikäsitelys, usein sekoittuneena, elävät tämän kirjan artikkeleissa. Uudempaa lapsikäsitelyä ruokkineella lapsuustutkimuksella on sosiaalityöhön paljon annettavaa – aivan niin kuin aikoinaan sitä varhaisemmalla lapsitutkimuksella ja sen hallitsevalle lapsikäsitelykselle on ollut. Lapsuustutkimuksen uusien ideoiden soveltaminen sosiaalityöhön on kuitenkin vielä monella tavalla kesken oleva

projekti, jossa on paljon tehtävää (olemassa olevia avauksia sosiaalityöhön ovat kirjoittaneet esim. Butler & Williamsson 1994; Butler & Shaw 1996; Anderson & Aronsson 2001; Thomas 2002). Kaikilta osin lapsuustutkimus ei suoraan kommunikoi sosiaalityön kanssa, koska tutkimussuuntauksen valtavirta on kategorisesti keskittynyt normaalilapsuuteen. Sen sijaan sosiaalityössä tavallisesti läsnä olevat asiat, kuten lasten suru, mielipaha, murheet ja ongelmat, eivät ole toistaiseksi kuuluneet lapsuustutkimuksen valtavirtaan kuin korkeintaan kolmansien maiden lasten kautta tarkasteltuna. Toistaiseksi on olemassa varsin vähän tutkimusta tai auttamistyön jäsenyyksiä, jossa tarkastellaan länsimaiden lasten elämän varjopuolia ja kipupisteitä lapsuustutkimuksen avaamien uusien ideoiden pohjalta. Inkeri Eskosen (2005b, 36–37) tapaan voisi todeta, että tämä on yksi sosiaalityön tutkimuksen erityinen haaste ja kontribuutiomahdollisuus lapsuustutkimukseen. Tältä pohjalta muodostuva lapsikäisy ei todennäköisesti sijoitu selvästi kumpaankaan edellä esitetystä vanhemmasta ja uudemmasta lapsikäisyydestä. Lapsuustutkimuksen sisällä alkanut itsekritiikki pitääkin tärkeänä uudenlaisia, vähemmän kategorisia lapsuutta koskevia avauksia (esim. Prout 2005a).

KÄSITTEELLISTÄMISEN MAHDOLLISUUKSIA

Lapsuustutkimus tarjoaa mahdollisuuksia lapsia ja lapsuutta koskevan käsitteellistämisen monipuolistamiseen sosiaalityössä. Voimme tarkastella *alaikäisiä ihmisiä, lapsia*, sosiaalityön tutkimuksen ja auttamistoinnin osapuolina. Tällöin keskeinen käsite voi olla lasten *toimijuus* (esim. James ym. 1998, 30–31; Alanen 1992, 100–103). Alaikäisten rinnalla lapsi elää myös *kaikissa* meissä *aikuisissa lapsuusmuistoina*. Lapsuudella on merkitystä paitsi sosiaalityöntekijän omina muistoina siitä, mitä on olla lapsi, myös jokaisen työssä vastaan tulevan aikuisasiakkaan henkilökohtaisina lapsuuskokemuksina. Myös tutkijoiden omat lapsuuskokemukset voivat toimia tutkimuksen resursseina. Lapsuus on keskeinen osa identiteettiämme. Esimerkiksi Rita Jähi (2004) kuvaa väitöstutkimuksessaan koskettavasti jo aikuisikäisten ihmisten muistoja psyykkisesti sairaan vanhemman lapsena. Lapsuus ei aina jää taakse onnellisena kulta-aikana, vaikka olisi kyse jo aikuisikäisestä ihmisestä.

Silti juuri lapsuudessa on paljon iloa ja positiivisuutta (Strandell 1996) silloinkin kun ollaan tekemisissä kivuliaiden asioiden kanssa. Lapsuus voi olla avain vielä vanhanakin joidenkin ongelmatilanteiden helpottamiseen, vaikkapa dementiasta kärsineen vanhuksen muistitoimintojen edes jonkinasteiseen ylläpitoon.

Lapsuus on *osa* ihmisen *elämäkulkua*, tietty *ikävaihe*, jota säätelevät paitsi biologiset myös sosiaaliset ja kulttuuriset tekijät. Sosiaalisessa kanssakäymisessä *iällä* on usein merkitystä kunnioituksen ja arvokkuuden mielessä. Alhaisen ikänsä takia lasten näkemyksiä, mielipiteitä ja toiveita ei useinkaan kuulla tai oteta huomioon. (Lee 2001, 1.) Ikä on näin ollen vahvasti sosiaalisen ja kulttuurisen sääntelyn alainen asia (Aapola 1999; Lallukka 2003). Tässä kirjassa esimerkiksi Aino Kääriäinen osoittaa, että lapsen esiin kirjoittaminen lastensuojelun asiakasdokumentteihin on vahvasti ikään liittyvä asia. Ikäperustainen lähestyminen on tällä hetkellä nostanut päätään sosiaalityön ammattikäytännöissä, sillä viimeisin käänne kunnallisen sosiaalityön uudelleenorganisoinnissa on ollut tehtävien jakaminen asiakkaiden iän ja perhesuhteiden mukaan. Puhutaan aikuissosiaalityöstä ja lapsiperhetyöstä tai lapsi- ja nuorisososiaalityöstä. Saman keskustelun jatkona on alettu puhua myös vanhussosiaalityöstä, johon seuraava Sosiaalityön tutkimuksen seuran vuosikirjakin kiinnittyy. Lapsuutta voi hahmottaa myös *sukupolven* käsitteen kautta, samanikäisten ihmisten tiettyyn yhteiskunnalliseen aikaan sijoittuvana jaettuna kokemuksena (Alanen 2001b; Mayall 2002). Saatamme puhua hyvinvointivaltion lapsista, laman lapsista, pula-ajan lapsista tai sotalapsista. Näitä erilaisten yhteiskunnallisten sukupolvien toisistaan poikkeavia lapsuusmuistoja on läsnä yhteiskunnassa samanaikaisesti, ja ne välittyvät yhteiskunnalliseen keskusteluun lapsuudesta. Marjatta Bardy (1996) alleviivaakin *lapsuuden kerroksista luonnetta*: voidaan puhua lapsen iässä olevien lapsuudesta, lapsiväestölle varatusta tilasta yhteiskunnan rakenteissa, aikuismielen rakenteesta ja aikuispolvien lapsuuksista kerrostuneesta kulttuurisesta rakenteesta. Sukupolvi mielletään usein ikäryhmien eronteon kautta, mutta sukupolvi voi toimia myös eri-ikäisiä ihmisiä toisiinsa liittäväenä kategoriana, kuten Johanna Moilanen esittää sukupolvityötä käsittelevässä kirjamme artikkelissa. Sukupolvityöllä hän viittaa sukupolvien vuorovaikutteiseen kokemusten vaihtoon ja vuorovaikutuksen lisäämiseen ennaltaehkäisevän sosiaalityön metodina.

Vaikka lapsuuteen liittyy tiettyjä biologisen kehityksen lainalaisuuksia ja lapsuus on ruumiillinen ilmiö, esimerkiksi pieni vauva on hyvin riippuvainen tässä mielessä, lapsuus on vahvasti *kulttuurinen ja yhteiskunnallinen ilmiö, aikaan ja paikkaan liittyvä* ilmiö. Me suomalaiset emme aina tule ajatelleeksi, että afrikkalainen lapsuus tai venäläinen lapsuus voivat olla kovin *erilaisia* suomalaisen keskivertolapsuuteen verrattuna pelkästään yhteiskunnallisten ja kulttuuristen ehtojensa takia. Esimerkiksi Pietarissa, varsin lähellä meitä, siirtyminen uudelleenlaiseen yhteiskuntamuotoon on synnyttänyt uudelleenlaisen laajamittaisen katulapsiongelman (ks. Working Street Children... 2001) ja Liettuassa paremman elämän toivossa ulkomaille muuttaneiden vanhempien lapsille tarkoitettuja lastenkoteja – lasten, jotka tunnetaan nimellä ”children who wait” (Juozelinene 2004). Globaalissa maailmassa muuttoliike, pakolaisvirrat ja media tuovat *muiden yhteiskuntien ja kulttuurien lapset ja lapsuudet* meidänkin eteemme ja pakottavat tarkistamaan totuttuja lapsuus-käsityksiämme, kuten Merja Anis tämän teoksen maahanmuuttajalasten kohtaamista koskevassa artikkelissaan huomauttaa. Toisaalta myös suomalaisten *lasten keskinäiset elintaso- ja sitä kautta elämäntapaerot* ovat olleet kasvussa (Sauli & Kainulainen 2001). Esimerkiksi sukupuoli, sosiaaliryhmä ja asuinpaikka erottelevat lapsuuksia toisistaan. Sosiaalisen periytyvyyden kytkös näyttää nostavan jälleen päätänsä Suomessa, vaikka sitä saatiin katkottua vuosien 1970 ja 1990 välillä. Nyt lapsiperheiden syrjäytymisriskit näyttävät lähteneen uuteen kasvuun. Myös tietyillä asuinalueilla voidaan oppia ja sosiaalistua huono-osaiseen elämäntapaan. (Sauli & Kainulainen 2001, 55.) Näin ollen *ei ole* olemassa *yhtä universaalia lapsuutta* edes suomalaisista lapsista puhuttaessa.

Myös *historiallisesti* katsoen lapsuuden merkitykset ovat vaihdelleet sosiaalityönkin piirissä. Historian valossa havaitaan, että kiinnostus lapsiin ja lapsuuteen ei ole sosiaalityössä uusi ilmiö. Teollistumisen, kaupungistumisen ja patriarkaalisen yhteiskuntajärjestyksen murtuessa 1800-luvun lopulla köyhälistön kerjäävät tai pitkää tehdastyöpäivää tekevät lapset muodostuivat yhdeksi keskeiseksi sosiaalityön (vaikka tätä käsitettä ei tuolloin vielä käytettykään) historiallisten ajatusmuotojen käynnistäjäksi. Lasten tilanteisiin ja auttamiseen havahtuivat ensimmäisinä ylä- ja keskiluokan kansalais- ja filantrooppiset järjestöt. Toiminnan yhtenä moottorina toimi uudennainen lasten aikuisissa herättämä emotionaalisuus, huoli, joka julkiseksi tullessaan sai usein moraalisen asun. (Pulma 2004,

12; Lee 2001, 32.) Taustalla oli muuttunut lapsuuskäsitys, jolle oli tunnusomaista välittävämpi suhtautuminen lapsiin (Alanen 2001a). Mirja Satka (2003) tulkitsee lasten parissa tehtävän suomalaisen sosiaalityön ammatillis-tieteellisten juurien löytyvän 1800- ja 1900-lukujen taitteessa virinneestä ongelmien ennaltaehkäisyä korostaneesta suojelukasvatusideologiasta, missä lapsuus miellettiin keskeiseksi areenaksi. Näihin aikoihin kehkeytyivät myös ajatukset lasten erityisyydestä suhteessa muuhun sosiaalityöhön ja sen asiakaskuntaan, silloiseen köyhäinhoitoon ja sen asiakkaisiin. Vähitellen muotoutui myös lastensuojelun käsite ja instituutio, joka on varsin kyseenalaistamattomana pysynyt näihin päiviin asti lasten ja lapsuuden keskeisimpänä ”paikkana” sosiaalityössä. Jo näinkin varhaisilta ajoilta ovat peräisin ensimmäiset ideat lapsuudesta erillisenä elämänvaiheena, valmentautumisena vastuullista aikuisuutta varten. (Mt., 135; ks. myös esim. Lee 2001, 34.) Lapsen etua nykyisessä lapsista käsin arvioitavassa merkityksessä ei kuitenkaan tunnettu, vaan lastensuojelua perusteltiin viime kädessä kansakunnan edulla.

Modernin valtion ja hyvinvointivaltion muotoutuessa ajatus lapsista ja lapsuudesta paikantui keskeisesti perheeseen ja sosiaalityö alkoi orientoitua pikemminkin perhe- kuin lapsikeskeisesti (esim. Forsberg 1998, 37–43). Kuitenkin vielä esimerkiksi 1950-luvulta on löydettävissä sosiaalityönkin piirissä vaikuttanut ammatillinen orientaatio, jossa lapset hahmottuvat erillisinä asiakkaina. ”Lapsen haastattelu on asia, joka vaatii erityistä taitoa ja kokemusta ja tuottaa sosiaalityöntekijöille usein päänvaivaa ja huolta”, kirjoittaa Lauri Tarvainen vuonna 1954 ilmestyneessä kirjassaan *Lapsen sosiaalinen huolto* ja antaa varsin yksityiskohtaisia ohjeita sosiaalityöntekijöille lasten kohtaamiseen. Tuohon aikaan lapset kuitenkin tulkittiin ammattilaisen tiedon keruun objekteiksi, toisin kuin uudessa lapsilähtöisessä asiantuntijuudessa, jossa ammattilainen pyrkii ymmärtämään lapsen erityistä maailmaa mahdollisimman avoimesti ja luovasti (Smith 1997).

Brittitutkija Nick Leen (2001) mukaan lapset ovat aikaisemman kansallisvaltiopohjaisuuden sijaan tulleet nyt globaalin sääntelyn piiriin. YK:n lapsen oikeuksien julistuksen ja sitä seuranneiden sopimusten myötä lasten riippuvuudesta on tullut globaalin sääntelyn asia. Valtiolähtöisyyden sijaan painotetaan lapsen tarpeita ja intressejä. Jälkmodernina epävarmuuden aikana lapsista on tullut huolen kohde itsessään. Tämä liittyy aikuisuuden varmuuden ja vakauden murtumiseen ja elämänvaiheajatte-

lun sirpaloitumiseen. Lapset onkin alettu mieltää arvokkaiksi tässä ja nyt ja on alettu herkistyä lasten yksilöllisiin tilanteisiin. Globaaleina kansalaisina lapsilla saattaa olla omat intressinsä, jotka voivat olla erilaiset kuin kansakunnan intressit – riippumatta siitä, tunnistaako kansakunta lapsen intressejä vai ei. Lapset voidaan edelleen mieltää riippuvaisiksi, mutta enää he eivät ole riippuvaisia valtiosta. Valtion hallinnasta lapset ovat nyt riippumattomia ensimmäistä kertaa historiassa. Lasten riippuvuutta ei voi myöskään enää taata aikuisten auktoriteetilla. (Lee 2001, 31–35.)

Tällaisista käsitteellisistä lähtökohdista avautuu monenlaisia mahdollisuuksia tutkia lasta ja lapsuutta yhteiskunnallisissa suhteissaan. Kyse ei ole ”vain” ensimmäiseksi mieleen tulevasta, hallinnollisesti pohjustetusta ”lastensuojelun tutkimuksesta”, vaan katseen kohdistamisesta lapsiin ja lapsuuteen esimerkiksi ikä- tai toimijuus-käsitteiden viitekehyksissä, yksilöllisen elämänkulun ja elämänprosessien, perhe- ja läheissuhteiden, sukupolvisuhteiden, yksilön, perheen ja yhteiskunnan suhteiden tai palvelujärjestelmän ja ammatillisten kohtaamisten konteksteissa.

SOSIAALITYÖN KEHITYSKULKUJA

Aikaisempi suomalainen empirinen tutkimus on jäsentänyt lasten ja sosiaalityön suhteita eniten avaamalla sitä, miten alaikäisiä lapsia kohdataan ammattikäytännöissä. (Mäenpää & Törrönen 1996; Forsberg 1998; 2000; 2002; Hurtig 2003; Pösö 2004a; Forsberg & Pösö 2004). Myös sosiaalityöntekijöiden lapsiin liittyvät tulkinnat ovat olleet tutkimuksen kohteena (Ritala-Koskinen 2001). Nämä painotukset jatkuvat vahvana tässä teoksessa. Keskeinen löytö tutkimuksesta toiseen on ollut lasten näkymättömyys ja toiseus omissa asioissaan, joskin uudemmissa tutkimuksissa lapset alkavat jo saada näkyvyyttä (Forsberg 2002; monet tämän kirjan artikkelit). Tutkimusta on tehty myös *lasten näkökulmasta arkeen eri instituutioissa*, kuten perheessä tai laitoksessa (Törrönen 1999; Ritala-Koskinen 2001; Pösö 2004a). *Yhteiskuntarakenteellinen näkökulma lasten ja sosiaalityön suhteisiin* (Alanen & Bardy 1990) on ollut viime aikoina marginaalisemmassa asemassa (poikkeuksena joiltakin osin Bardy, Salmi & Heino 2001; Törrönen 2001). Kuitenkin Mirja Satka tutkijakumppaneineen (2003; Satka & Moilanen 2004) jäsentää sukupol-

ven käsitteen kautta lasten asemaa historiallisesti suomalaisessa lapsipolitiikassa. Marjatta Bardyn (1996) väitöskirja tarjoaa oivan näkökulman lapsilähtöisyyden ideahistoriaan. Vaikka edellisessä sosiaalityön vuosikirjan johdannossa (Kuronen ym. 2004, 13) esitetään, että sosiaalityön lapsilla ei ole ollut *sukupolta*, Tarja Pösön (1993) väitöskirjaa voi pitää urauurtavana tässä suhteessa. Merja Laitisen (2004) tuore väitöskirja puolestaan avaa näköalan aikuisten (kipeisiin) *lapsuusmuistoihin*. Jos muutetaan tarkastelukehystä vaikkapa perhepolitiikkaa koskevaksi tutkimukseksi, lapsia ja sosiaalityötä koskeva välillinen tieto lisääntyy. Tehdyn suomalaisen tutkimuksen pohjalta vaikuttaa siltä, että tässä ja nyt tapahtuva työntekijän ja lasten kohtaamisen taso on se ulottuvuus, josta on olemassa eniten tutkimusta. Tämä taso – lasten kohtaamisen taidot – näyttäisi puhuttaneen eniten myös käytännön sosiaalityössä.

Sosiaalityön kentällä on ollut viime vuosina nähtävillä suuri halu opiskella lasten huomioimista ja kohtaamista, kehittää ja oppia työmenetelmiä lasten kohtaamiseen ja kanssa työskentelyyn (Muukkonen & Tulensalo 2004; Möller 2004). Perinteisessä suomalaisessa lapsiammattilaisten työnjaossa ja hierarkiassa sosiaalityöntekijöitä ei ole mielletty ammattilaisiksi, jotka työskentelisivät suoraan lasten kanssa. Lastenpsykiatrit ja psykologit ovat edustaneet lapsityöntekijöiden eliittiä ja samalla hyvin suljettua lasten kanssa työskentelyn mallia. Vaikka sosiaalityöntekijöillä on YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen hengessä jo 1980-luvulla asetettuja lainsäädännöllisiä velvoitteita työskennellä lasten kanssa, aika ei ole ollut aiemmin kypsä näissä velvoitteissa kehittymiseen ja oman erityisen ammatillisen lapsityöntekijän identiteetin vahvistamiseen. Kunnallisen sosiaalityön perusmalli on ruokkinut kaikesta vähän kaikkea tietävän ja koordinoivan case managerin työmallia, mihin yhteen asiakasryhmään erikoistuminen on istunut huonosti. Myös sosiaalityön peruskoulutus rakentui pitkään sosiaalipoliittiselle palvelujärjestelmäosaamiselle ja lain tuntemukselle, eikä se tukenut asiakastyössä tarvittavien työmenetelmien osaamista (Vuorikoski 1999). Tarjolla ollut lapsia koskeva ammatillinen tieto on ollut näihin päiviin saakka hallitsevasti psykologista tai lääketieteellistä. Se ei ole istunut yhteiskunnallisesti ja sosiaalisesti orientoituneen sosiaalityöntekijän viitekehyykseksi muuten kuin yleistietona.

Viime aikoina monet tekijät ovat sysänneet uudenlaisen, ristiriitaisen, kehityskulun liikkeelle. Osa sosiaalityötä muovaavista tekijöistä on edistänyt uudenlaisen lapsilähtöisen asiantuntijuuden omaksumista, osa taas

pikemminkin merkinnyt sille takaiskuja. Ensinnäkin perinteisen lapsitie-
tämysten kriisi (esim. Somner 1998) on tehnyt tilaa uudella avoi-
memmalle lapsilähtöiselle asiantuntijuudelle. Kriisi viittaa ennen muu-
ta jo edellä puhuttuun, perinteisen kehityspsykologisen tietouden on-
gelmiin¹ – liialliseen yleisyyteen ja abstraktiuteen – tavoittaa muuttuvaa
lapsuutta, lasten kokemuksia ja elämäntilanteita. Ratkaisuksi on tarjottu
reflektoivaa, tilannesidonnaisuudelle herkistyvää asiantuntijuutta ja ky-
kyä soveltaa moninaista ja usein keskenään ristiriitaista lapsuutta kos-
kevaa tietoa yksittäistapauksiin. (Mt.; Thomas 2002, 33–34.) Tämä on
edistänyt lasten toimijuutta, omia kokemuksia ja erityisyyttä kunnioitta-
vaa lapsilähtöistä asiantuntijuutta, jossa aikuisen rooli on olla pikemmin-
kin välittäjä ja ”kättilö” kuin yläpuolelle asettuva ”paremmin tietäjä”.

Toinen, hyvin erilaiseen suuntaan painottuva kehityskulku on ollut
lamaa seurannut lasten ja nuorten pahoinvointia esiin tuonut keskustelu,
jossa on puolestaan peräänkuulutettu aikuisten ja vanhempien vastuuta,
lasten elämän riskejä (ja niiden arviointia) ja tiukempaa kontrollia. Se on
merkinnyt lasten suojelupuheen uudenlaista vahvistumista. Lapsi-
lähtöisyydelle suojelupuhe on kaksiteräinen miekka. Yhtäältä sillä voi-
daan saavuttaa monia hyviä asioita, esimerkiksi erilaisia resursseja ja tur-
vaa erityisen suojelun tarpeessa oleville lapsille. Toisaalta suojeluintressi
voi kaventaa lapsuuden moninaisuuden havaitsemista, lasten omaa tilaa
ja mahdollisuuksia tulla kuulluksi. Kehityskulkuun on meillä yhdistynyt
hyvinvointivaltion rapautuminen, lasten peruspalveluiden kaventuminen
ja kehittämistyön painopisteen siirtyminen erilaisiin lyhytaikaisiin
projekteihin. Vahvaan hyvinvointivaltioajatteluun sisältyi kaikkien lasten
hyvinvoinnin turvaamisen intressi. Uudessa – usein vahvasti tunteisiin
vetoavassa – suojelupuheessa puhutaan suppeamman, erityisen tuen ja
puuttumisen tarpeessa olevan lapsiryhmän puolesta. Yhteiskunnallinen
konteksti ja lasten (elämäntilanteiden) moninaisuus jäävät taka-alalle.
Tähän maastoon puolestaan istuvat hyvin uuden talouspolitiikan suun-
nasta tulevat paineet riskien arviointiin, toiminnan tuloksellisuudesta
kertovan näytön kokoamiseen ja juridisen katseen tärkeyteen. Toimivaan
palvelujärjestelmään nojaava kaikkien lasten hyvinvointia turvaava malli
on vaarassa joutua sivuraiteelle (vrt. Gordon 1997). Tämän kehityskulun
sisällä voi silti olla yksittäisiä lapsisensitiivisiä orientaatioita.

1. Huomautettakoon, että myöskään kehityspsykologinen tieto ei ole staattista, vaan
myös kehityspsykologian alalla on ajan haasteiden myötä ryhdytty ajattelemaan uudelleen
ja muokkaamaan tietoperustaa.

Pitkälti erilaisissa projekteissa² tapahtunut lapsilähtöisten työmenetelmien kehittäminen on puolestaan omalla ristiriitaisella tavallaan edistänyt lapsilähtöistä asiantuntijuutta. Kehittämisen keskiössä ovat olleet ammattilaisten asenteelliset ja taidolliset valmiudet kohdata lasta aikuisista erillisenä asiakkaana. On pidetty tärkeänä, että lapset voivat omin sanoin ja muin tavoin ilmaista itseään ja saada tilaa myös oman itsensä kohtaamiseen tullakseen autetuksi. Kehittämistyö on lähtenyt muuttamaan sosiaalityön auttamisen tapoja niin, että enää ei nojauduta yksinomaan keskustelemaan sosiaalityön perinteeseen, vaan sen rinnalle on tullut monenlaisia toiminnallisia menetelmiä, työvälineitä ja tukimateriaalia, mikä tulee esiin tämänkin kirjan artikkeleissa. Projekteihin perustuva kehittäminen tuo kuitenkin jännitteitä suhteessa peruspalvelujärjestelmään: Miten positiiviset saavutukset onnistutaan integroimaan osaksi perustyötä? Miten kiireen ja resurssien puutteen keskellä elävä peruspalvelujärjestelmä kykenee uudistumaan? Syntyykö näin myös lapsille erilaisia asiakkuuksia mahdollistavia kohtaamisia projektitoiminnan ja perustyön parissa?

KIRJAN RAKENNE

Tämä teos on jaettu kolmeen teemakokonaisuuteen. Kirjan aloittaa osa ”Kohtaamisen haaste”. Nimellä viitataan lasten kohtaamisen haasteisiin sosiaalityön ammattikäytännöissä. Osa koostuu empiirisistä artikkeleista, joissa kuvataan lasten kohtaamisen käytäntöjä toisistaan poikkeavista näkökulmista. Ensimmäisessä artikkelissa *Inkeri Eskonen, Johanna Korpinen ja Suvi Raitakari* tuovat esiin tärkeän näkökulman sosiaalityön eri instituutioiden erilaisista tavoista kohdata lapsi. Nuorten tukiasumiseen liittyvä projektityö, turvakotien ryhmissä tapahtuva lapsityö ja hallinto-oikeuksien lastensuojelun alustus- ja valitusasioiden käsittelyt piirtävät esiin merkittäviä institutionaaliseen kontekstiin – ammattilaisten tehtäviin, suuntautuneisuuteen ja valta-asemaan – liittyviä eroja lasten ja ammattilaisten kohtaamiseen. Havainnot muistuttavat, että lasten kohtaaminen ei ole sosiaalityössä vain yhdenlainen tapahtuma, vaan voi mer-

2. Esim. Ensi- ja turvakotien liiton Lapsen aika -projekti, Pesäpuu ry:n Lupaus lapselle -projekti, Helsingin kaupungin Kohtaavaa lastensuojelua -projekti, Stakesin Elämäkertakettu-projekti, MLL:n Tampereen osaston Eron jälkeen -projekti.

kitä monenlaisia kohtaamisia, joiden merkitystä ja mielekkyyttä lasten kannalta olisi tarpeen jäsentää aiempaa enemmän. *Aino Kääriäinen* puolestaan tarkastelee ”kirjoitettuja lapsia”, lasten näkymistä teksteissä, lastensuojelun asiakasdokumenteissa. Analyysinsä pohjalta hän väittää, että lapsi kirjoitetaan nykyisin näkyviin asiakirjoissa, mutta kirjoittamista säätelevät mm. sellaiset seikat kuin laki, lastensuojelun sosiaalityön perustehtävän painottuminen ja lasten ikä. Ensimmäisen osan lopuksi *Merja Anis* kirjoittaa meillä toistaiseksi vielä kovin vähän esillä olleesta aiheesta, maahanmuuttajaperheiden lapsista sosiaalityön asiakkaina. Artikkelit tuo esiin, että lapset ja varsinkaan maahanmuuttajalapset eivät näytä vielä saavan paljoakaan erityistä huomiota osakseen sosiaalitoimistokohtauksissa, vaikka heillä näiden kohtaamisten ulkopuolisissa haastatteluisissa paljastuukin monia asemaansa liittyviä erilaisuuden kokemuksia.

Toisessa osassa pureudutaan lasten kanssa työskentelyn menetelmiin. Artikkelit ammentavat aineksia meneillään olevasta projektikehittämisen kaudesta. Ne muistuttavat samalla siitä huolestuttavasta seikasta, että lasten kanssa työskentelyn kehittäminen on toteutunut meillä pääasiassa usein lyhyeksi jäävässä ja perustyöstä erillisessä projektitoiminnassa. Projekteissa sovelletut lähestymistavat ovat kuitenkin raivanneet tilaa ja herkistäneet lasten näkemysten kuulemiseen, osallistavien ja toiminnallisten työmenetelmien käytölle sekä kokemustietoa hyödyntävälle tutkimukselle. Uusia suuntia haetaan siis myös oman työn tutkimisesta, mikä ei ole aina helppo asia toteutettavaksi. Toisen osan aloittaa *Elina Pekkarisen* artikkeli tyttöryhmästä. Kyseessä on onnistumis- ja kasvukertomus erään ryhmän prosessista. Teksti puhuttelee kuitenkin yksittäistapausta yleisemmin ja nostaa punnittavaksi asioita, joista lasten ja nuorten sitoutuminen ja kunnioitus asiantuntijatyötä kohtaan syntyvät. *Päivi Känkänen* jäljittää taidelähtöisten työmenetelmien mahdollisuuksia lasten kanssa tehtävässä sosiaalityössä. Hän argumentoi vahvasti toiminnallisten menetelmien ja taiteen puolesta, sillä ne eheyttävät ja luovat uutta tilaa. Toisen osan päätteeksi *Johanna Moilanen* tuo artikkelillaan esiin uudenlaista sukupolvityön metodiikkaa ja sen merkitystä lasten osallistajana sosiaalityössä. Artikkelin erityinen ansio on se, että se ei puhu vain lapsista, vaan liittää lapset suhteeseen ja vuorovaikutukseen vanhempien sukupolvien kanssa. Näinhän lapset itse myös monen aiemman tutkimuksen mukaan paikantavat itsensä osaksi tärkeitä ihmissuhteita: heille merkityksellisiä tahoja elämässä ja vaikeuksista selviy-

tymisessä ovat usein ystävät, läheissuhteet ja perhepiiri (esim. Butler & Williamson 1994).

Kolmannen osan ideana on tarjota kolme erilaista perspektiiviä tiedon merkitykseen lasten kanssa tehtävässä sosiaalityössä. Näkökulmat tarjoavat oman lisänsä sosiaalityöntekijöiden lasten kanssa työskennellessä tärkeäksi mieltämään tietoon, kehityopsykologiseen tietoon ja kokemukselliseen tietoon lapsista (esim. Maula 2004, 36–39). Aluksi *Johanna Hurtig* pohtii lasten tiedon hyödyntämisen esteitä, mahdollisuuksia ja uusista sovelluksista esiin nousevia eettisiä ja muita haasteita. Käsitteellisenä valintana ”lasten tieto” viittaa lasten kokemusten, näkemysten ja näkökulmien merkityksiin ja pyrkii nostamaan pohdittavaksi tiedon informaatiota korostavaa merkitystä laajempia kysymyksiä. *Susanna Helavirta* siirtyy sosiaalityön käytäntöjä yleisemmälle tasolle ja jatkaa lasten oman ääneen etsimistä. Hän pyrkii tavoittamaan lasten omia käsityksiä hyvinvoinnista analysoimalla lasten ja nuorten kirjoituksia hyvästä ja huonosta elämästä. Lapset jäsentävät kiinnostavasti niin hyvää kuin huonoakin elämää samojen teemojen varassa ja tuovat esiin, että hyvinvointi on välitöntä perhepiiriä laajempi asia. *Noora Ellonen ja Riikka Korkiamäki* liikkuvat hekin välittömiä sosiaalityön käytäntöjä yleisemmällä hyvinvoinnin merkitysulottuvuuksien tasolla. He johdattavat lukijan sosiaalista pääomaa koskevaan tutkimuskeskusteluun ja kysyvät, miten sosiaalista pääomaa koskeva tutkimus on huomioinut lapset ja nuoret ja miten keskustelulle ominaisen tukevan yhteisöllisyyden ja luottamuksen elementit tarkentuvat aineistossa tämän kohderyhmän kohdalla. Kaksi viimeistä artikkelia toimivat kiinnostavasti myös toisiinsa vasten, sillä niiden kautta on mahdollista vertailla lasten ja lapsia koskevien tutkijoiden hyvinvointikäsitteiden eroja ja yhtäläisyyksiä. Erityisesti kaksi viimeistä artikkelia muistuttavat meitä niin ikään siitä, että sosiaalityön ei pidä käpertyä vain omien käytäntöjensä tutkimiseen vaan olla tietoinen myös yleisemmistä hyvinvointiin ja hyvinvointipolitiikkaan liittyvistä tarkasteluista.

Kirjan tekstit haastavat pohtimaan lasten ja sosiaalityön suhteita valikoiduista näkökulmista, eivätkä ne mitenkään riitä tai edes pyri aihepiiriin tyhjentävään tarkasteluun. Toivomme kirjan kuitenkin virittävän uudenlaisia keskustelun suuntia ja haastavan myös täydentämään ilmeisiä aukkoja lasten ja sosiaalityön suhteissa.